

10. Уявіть, що вас перевдягли лікарем-хірургом і поставили робити складну операцію. Ви зможете її зробити?
11. Чому? Чого у вас для цього немає? (знань)
12. А якщо вам дадуть книжку, де докладно описано, як цю операцію робити, ви її зробите? (бракує умінь і навичок)
13. Чи всі люди однаково працюють? Чому один працює (навчається) краще, швидше а інший – гірше, повільніше?
14. Як ви розумієте, що таке *звичка, уміння, здібності*?

Отже, ці питання є основою, опорним матеріалом під час добору зразків ЖМГ, коли інтерв'юєр залежно від позитивної чи негативної комунікативної реакції носія ЖМГ на власний розсуд може *поглиблювати* чи *нівелювати* певну тему.

Далі передбачаємо опрацювати такі розділи питальника: **Навчання. Подорож. Природа. Місто й село. Здоров'я. Культура. Мистецтво. Політика. Спорт. Світ глухих і неглухих. Релігія** та інші.

Література

1. Жестовые языки // Энциклопедия «Кругосвет». – Central European University Regents, 2001. – www.roi.ru/
2. Зайцева Г.Л. Жестовая речь. Дактилология. – М., 2000. – С. 37–38.
3. Иванюшева Н.В. Мимико-жестикуляционная речь. – К.: Реклама, 1968. – 290 с.
4. Иванюшева Н. В., Зуєва С. М. Український тематичний відеословник жестової мови: Навчально-методичний посібник. – у 3 ч. – К., 2003.
5. Краєвський Р. Г. Мова жестів глухих. – Київ: Радянська школа, 1964. – 219с.
6. Тищенко О. Засади створення корпусу української жестової мови глухих / Лексикографічний бюлетень. Зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип.13. – С.47--52.
7. Тищенко О. Концепція і принципи укладання „Словника української жестової мови глухих” / Лексикографічний бюлетень. Зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип.13. – С.192–195.
8. Тищенко О., Кульбіда С. Українська жестова мова глухих як об'єкт лексикографічної параметризації / Лексикографічний бюлетень. Зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип.12. – С.37—43 (у співавторстві з Кульбідою С.).
9. Тищенко О. Принципи добору фактичного матеріалу для словника української жестової мови глухих // Зб. наук. пр. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – Київ, 2006. – Вип. 7. – С. 201–203.

ВІДКРИТТЯ Й ОСМИСЛЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ СФЕРИ – ШЛЯХ ДО ПІЗНАННЯ СВІТУ (НАУКОВІ КОНЦЕПЦІЇ І.ФРАНКА)

© Вікторія Товстенко, 2007

к. філол. н., Київський національний економічний університет

ім. В.Гетьмана (Київ)

УДК 811.161.2'373

У статті проаналізовано науково-методологічну концепцію І.Франка щодо наукової мови, подано критерії творення терміна та його місце у лексичній системі національної мови. Подано комплексний аналіз таких праць І.Франка: „В наймах у сусідів”, „З поля нашої науки”, „Сила податкова Галичини”, „Фінансове положення Галичини” та ін. Проаналізована діяльність І.Франка як мовознавця, економіста та математика.

Науково-методологічна концепція І.Франка щодо **наукової мови** детермінована запитами національного життя за станом європейської наукової думки. „Поле нашої науки, – з болем писав учений, – таке ще тісне і так слабо управлене, що огляд усього, що на ньому появляється, особливо, коли виключити літературу популярну, не може забрати багато місця” [4: 166]. Примножити і здобути – означає водночас „здобувати українському слову справді нові поля”[3: 175]. Національне й інтернаціональне в його філологічній концепції знаходяться у діалектичній єдності. І література, і мова не можуть бути відрубними, адже вони – надбання не лише тієї нації, якій служать і якою втворені, а й результат загальнолюдської цивілізації. „Певна річ, – роздумує І. Франко, – не у всіх паростях національної літератури відносини національних і міжнародних елементів однакові. Коли в одних, як ось у т(ак) зв(анім) науковім письменстві, національне хіба стільки лише, що мова та термінологія, то в інших особливо в белетристичних, ся національна своєрідність переважає”[8: 10].

Отже, термінологія кожної мови є національною, адже її компонент інтернаціонального характеру асимілюється відповідно до структури національної мови.

Вчений категорично відкидав будь-які спроби пуризму, вважаючи, що його прояви свідчать про нерозуміння вільного розвитку мови - у напрямі вироблення всіх можливих стилів, у тому числі й наукового, що йде від внутрішніх імпульсів і реалізується в усіх багатогранних зв'язках і взаємовпливах. „Певна річ, що викидування, а часто й дуже недотепне „перекладання” міжнародних слів, особливо в міжнародній термінології, ще більше віддалило слов'ян одних від других, а й припинення слів з одної слов'янської мови до другої робилося не раз в надто великій мірі і без приновлення до духу і звукових правил рідної мови”[7: 72]. Ця думка І. Франка є доброю орієнтацією слов'янських термінологічних систем. Пріоритет у їх виробленні повинен належати питомим словам, однак вони еволюціонують і за рахунок новотворів (на основі відомих у мові коренів та словотвірних афіксів), і на основі різного роду лексичних запозичень.

Те, що з'являється на одному національному ґрунті і йде у руслі потреб іншого народу, сприймається останнім, а це прискорює загальний суспільний прогрес. Так загальне положення стосується і термінологічних систем, бо відповідає внутрішній діалектиці розвитку, „котра лучить в собі всі суперечності, вирівнює всі нерівності, котра з найрізномірніших частей творить одноцільну єдність”[6: 188].

Об'єктивна обґрунтованість – єдиний закономірний критерій творення терміна і його запозичення з іншої мови. Вплив однієї мови на іншу, в

розумінні І.Франка,— це не тільки зовнішній фактор, адже він пов'язаний із внутрішнім станом мови-рецептора, яка вибирає те, що відповідає її структурі й функціональному регулюванню „національних і міжнародних елементів”[8: 40] з орієнтацією на власне мовну основу. Те, що мова вибирає, стає надбанням її іманентного розвитку, сприяє виробленню найскладніших понять суспільного буття нації. Отже, термінологія кожної мови національна і за власними витворами, і за запозиченнями (останні асимілюються відповідно до структури національної мови). Розростання термінологічних систем — свідчення прогресу нації у плані науково-технічному і в плані інтелектуалізації її мови.

Складність творення й уживання термінолексики І.Франко вбачає в тому, що, з одного боку, „учений, викладаючи нам здобутки науки, мусить послуговатися мовою, і то не якоюсь абстрактною, а тою звичайною, витвореною історично, привичною для нас”[5: 46], а з іншого — повинен дбати про максимальну точність і однозначність терміна: „...чим докладніша, доказніша має бути наука, тим сильніше мусить учений боротися з сею поетичною сугестією, отже, поперед усього з мовою, — відси йде, наприклад, конечність витворювати наукову термінологію, звичайно, дику, варварську в очах філолога, або звичай уживати для такої термінології чужих слів, відірваних від живого зв'язку тої мови, в яку їх вплетено, — на те, щоби не збуджували ніяких побічних образів в уяві”[5: 47].

Як бачимо, І.Франко цими міркуваннями відповідає на запитання про місце терміна в лексичній системі національної мови, звернувши увагу передусім на практичні питання термінотворення. Для Франка-науковця і популяризатора першим і основним критерієм терміна є його зручність, придатність у функціонуванні. Загалом до терміносистеми він підходив як до контрольованої групи у лексичному складі мови.

І.Франко замислюється над логіко-психологічними основами термінологічної роботи. На його думку, мета вченого — розширити обсяг знань, поглибити розуміння механізму, яким досліджуються явища. Правда, і тут його сугестія, звичайно, не чисто розумова, як у математиці. „Адже ж наші розумові засоби підлягають тим самим психологічним законам зціплення, асоціацій образів і ідей, як усякі інші; значить, усяке нове зціплення, яке до нашої розумової скарбниці вносить вклад ученого, мусить розвивати масу старих зціплень, які там були вже давніше...”[5: 46]. Отже, апеляція до розуму передбачає розширення й систематизацію знань, викликає потребу переглянути ті, охоплені нашим розумом і словесне зафіксовані зв'язки між поняттями певної науки, які до цього в нас уже склалися. Цей абстрактно-розумовий процес неможливий без виявлення нашого ставлення до системи мислення вченого, бо інакше ми не сприймемо його доказів (позитивно чи негативно, стверджуючи чи заперечуючи).

Виклавши погляд на критерії у підході до наукового стилю, з'ясувавши, що асоціативні зв'язки є атрибутикою, невід'ємною для кожного стилю, і зменшити їх породження можна тільки через притаманний саме для наукового стилю параметр лексичних одиниць, І.Франко доходить висновку, який і в сучасній термінологічній науці повинен бути методологічним кредо:

підбирати й творити такі терміни, що б концентрували увагу читача (слухача) „на головній течії аргументації”[5: 47].

До системи термінів І.Франко підходив як до результату діяння людської свідомості і з урахуванням того, що одні й ті самі явища індивід може трактувати по-різному, отже, неоднозначно класифікувати їх. Якщо ж говорити про репрезентацію соціальних явищ мовними знаками, то не завжди ті, котрі творять чи вживають терміни, зацікавлені у відбитті їх справжньої сутності. Мовознавство для вченого – це пізнання світу шляхом відкриття й осмислення мовленнєвої сфери. Важливо не тільки породити ідеї, які свідчать про багатство „духового життя”, а й подати їх”: Ясність і презиція репродукованих ідей – се перша основа наукової здібності”[5: 65]. Такий підхід до мовознавчої науки породжує інтерес до функціонального мовного аспекту, в тому числі й термінологічного.

Погляди І.Франка на природу терміна принагідно викладені у збірці його статей під назвою „В наймах у сусідів”, куди увійшли праці, що друкувалися на сторінках польських та німецьких газет і журналів, а пізніше були перекладені автором українською мовою. Вже сам факт появи збірки свідчить про глибину мислення вченого: його підхід до українознавства з площини загальноєвропейської культури і науки.

Показовими є міркування Франка, висловлені у передмові до збірки: „Випускаючи у світ отсей том статей, які попри свій публіцистичний характер майже всі мають більше або менше визначний характер студій про найрізніші суспільні та політичні справи... я маю почуте, що даю” в отсій книжці початок школи політичного думання, якого в такій формі і в такім об’ємі не має, мабуть, ні одно слов’янське письменство”[2: 12]. Відповідно до поставлених завдань автор намагається кожне нововведене поняття зафіксувати відповідним терміном, дати своє розуміння функціонального призначення суспільно-політичного терміна.

Своїми теоретичними зауваженнями І. Франко вніс вагомий доробок у розвиток теорії терміна, зокрема щодо відповідності терміна суті означуваного ним поняття, доцільності чи недоцільності його емотивності. Термінологія передусім й утвердженням homo sapiens, інтелектуалізму нації, можливості вести наукову роботу „систематично, не минаючи нічого, що плодить наше наукове поле”[4: 169].

І.Франко посідає значне місце в історії розвитку фінансової термінології. На сторінках його праць (ст. „Сила податкова Галичини” 1883, „Справоздання міністерства фінансів з доходів державних за рік 1882”, „Фінансове положення Галичини” 1883, „Крайовий бюджет” 1889 тощо) трапляються іншомовні терміни, які він уживає паралельно з власне українськими, наприклад: *кредитор* – *віритель* *асекурація* – *забезпечення*, *страхування*, *цло* – *мито*, *консумція* – *споживання*, *кавція* – *грошова застава*, *запорука*, *гарантія*. У збірнику „В наймах у сусідів” (1914) І. Франко використовує такі описові звороти: *переміна продуктів на капітал* – суч. *товарообіг*, *ціна коштів продукції* і *зворот коти*, *вложені в його виробу* у значенні *собівартість*. Паралельно застосовує І.Франко і дублетні пари термінів словотворчого

плану: збут – відбут, визиск – визискуване, плата – платня, закуп – закупуване.

У працях Франка: 1) на позначення соціально-економічних явищ використано 26 термінів з суф. **-ан(є)** – суч. **-анн(я)**: *очиншоване, відшкодуване, арендоване, оподатковане, вивласнене, визискуване, банкрутоване, вдержане, змонополізоване* тощо.

2) створення термінів на позначення опредмеченої дії шляхом регресивного творення (відсікання суфіксів від дієслів, що називають дію): *окуп, закуп, визиск, вивіз* тощо. Терміни цього типу мають дублетні відповідники серед термінів на **-ован(є), -ен(є)** – суч. **-уванн(я)**: *визиск – визисковане, вивіз – вивезене, викуп – викуплене* тощо.

3) передача певної якості соціально-економічного плану іменниками на **-ість**, утвореними від похідних основ прикметників, які використовуються в ролі атрибутів словосполучень на позначення економічних понять: *продукційність, продуктивність, вартість, дохідність, власність, економічність* тощо.

4) утворення термінів від одного кореня на позначення різних соціально-економічних понять: *закуп землі – викуп землі, податок – оподатковане, посідає – посілість* тощо.

З економічних термінів І.Франко будував мікросистеми: *вартість – оціночна вартість, номінальна вартість, вартість ґрунтова; капітал – основний капітал, вклад капіталу, нагромадження капіталу, зайві капітали* і та ін.

І.Франко був видатним економістом і математиком. Він майстерно подав математичні формули літературною мовою. Наприклад, загадка

Із Евкліда Тірійця.
Раз мул ішов з ослицею шляхом,
Обоє упаковані вином.
Під тягарем ослиця застогнала,
Та мул, якого вона від коня за сина мала,
Питає: «Мамо, що се за причина,
Що заскиглила ти, як молода дівчина?»
Вона відмовила, що потяжко їй двигать.
«Еге хотіла б ти ще як дівчина плигать!
Я більше двигаю, й мені не дуже гірко;
Якби від тебе взяв одно, то мав вдвоє стілько,
А якби ти одно та відняла мені,
То мали ми обоє порівні»
Хто хоче тії числа відгадати,
Не треба пальців обох рук зчисляти.

Розв'яжемо цю задачу за допомогою рівнянь. Для цього перекладемо вірш мовою алгебри: x – ноша ослиці, y – ноша мула.

Літературною мовою	Мовою алгебри
Якби від тебе взяв одно, в тебе стало b	$x - 1$ (1)
в мене стало b	$y + 1$ (2)
то мав би вдвоє стілько, скільки стало в тебе	$y + 1 = 2(x - 1)$ (3)
якби ти одно та відняла мені, то в мене стало b	$y - 1$ (4)

твоя ноша стала б	$x+1$	(5)
то мали б обоє порівну	$y-1=x+1$	(6)

Ми звели задачу до системи рівнянь з двома невідомими:

$$y+1=2(x-1)$$

$$y-1=x+1;$$

З (6) маємо:

$$y=x+2 \quad (7)$$

Підставляємо (7) у (3):

$$x+2+1=2(x-1); \quad x+3=2x-2$$

$$2x-x=3+2$$

$x=5$, тоді $y=7$. Ослиця несла 5 бочівок, а мул – 7 бочівок.

Перевірка:

1) Якби ослиця 1 бочівку віддала мулу, в неї стало б $5-1=4$ бочівки, а в нього $7+1=8$ бочівок, тобто вдвоє більше;

2) Якби ослиця взяла б у мула одну бочівку, в неї стало б $5+1=6$ бочівок, а в нього $7-1=6$ бочівок, тобто в них би стало порівну, згідно з умовою задачі.

Відповідь: Ослиця несла 5 бочівок, а мул – 7.

Те, що написав І.Франко, не піддається й досі обчисленню, і, мабуть, не тільки ми, але й наші нащадки відкриватимуть нові астральні тіла в безмірній літературній, мовознавчій і громадсько-політичній діяльності. Український титан збагатив ґрунтовними дослідженнями історію, політичну економію, філософію, мовознавство, етнографію, фольклористику, літературу.

Література

1. Кониський Г. Загальна філософія // Філософські твори: У 2 т. – К., 1990. – Т.І. – 199 с.
2. Франко І. В наймах у сусідів // Франко І. Писання. – К, 1977. – Т.7. – 591 с.
3. Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка. – К.: Наукова думка, 1980. – Т.28. – 439 с.
4. Франко І. З поля нашої науки. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.46. – Ч.2. – 438 с.
5. Франко І. Із секретів поетичної творчості. – К.: Радянський письменник, 1969. – Т.31. – 191 с.
6. Франко І. Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські виробництва. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.45. – 574 с.
7. Франко І. Слов'янська взаємність у розумінні Яна Колара і тепер. – К.: Наукова думка, 1981. – Т.29. – 603 с.
8. Франко І. Теорія і розвій історії літератури. – К.: Наукова думка, 1983. – Т.40. – 559 с.

СЛОВНИК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СИНОНІМІВ М. ЛУКАША: ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ

© Тетяна Цимбалюк-Скопненко, 2007

к. філол. н., Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК 811.161.2'374